

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора Рассказової Ольги Ігорівни,
на дисертацію Добровіцької Олени Олександровни
«Підготовка майбутніх соціальних працівників
до толерантної взаємодії в умовах
інклюзивного середовища»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
01 Освіта / Педагогіка

Сьогодні основними тенденціями розвитку української держави стають демократизація та гуманізація суспільних відносин, що актуалізує необхідність застосування до повноцінного функціонування в соціумі вразливих верств населення, серед яких діти з особливими освітніми потребами є однією з найбільш чисельних груп. Особливу роль у становленні соціальності дитини, її духовному розвитку та самовдосконаленні відіграють заклади освіти – важливі соціальні інститути, спеціально створені суспільством для передачі наступним поколінням позитивного соціального досвіду, суспільних і культурних цінностей, необхідних у житті компетентностей, та їх апологети – педагоги, психологи, соціальні педагоги / соціальні працівники, які виступають впливовими агентами соціалізації молодого покоління. З цього погляду важко переоцінити важливість формування готовності майбутніх суб'єктів соціального виховання учнівства до толерантної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах освіти, створення комфортного для усіх інклюзивного середовища.

Відповідно, підготовка майбутніх соціальних працівників до створення у системі освіти сприятливих умов для розвитку кожної особистості, з урахуванням її потреб, на засадах толерантності, рівності, взаєморозуміння, становить сьогодні актуальну проблематику, дослідженню якої присвячене дисертаційне дослідження О. О. Добровіцької.

Нагальність та доречність проведення подібного дослідження в сучасних умовах посилюється у зв'язку з поступовим наближенням нормативної бази системи освіти України до вимог міжнародного законодавства у галузі недискримінації в освіті цьому руслі нашою державою вже зроблено низку суттєвих кроків, оновлено законодавство, що ґрунтуються сьогодні на основних положеннях міжнародних документів: Загальної декларації прав людини (1948), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999), Конвенції про права дитини (1989), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960), Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (1993), Конвенція про права осіб з інвалідністю (2010) тощо. Серед наріжних вітчизняних наративів, що визначають необхідність впровадження толерантної взаємодії в усіх сферах життя, особливо у сфері освіти: Конституція України (1996), Закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, Концепція розвитку інклузивної освіти (2010) тощо.

Виходячи з загальних положень згаданих документів можемо стверджувати, що поняття «толерантність» в сучасному світі належить до повсюдно вживаних значущих слів, якими намагаються регулювати міжлюдські стосунки. Відповідно, питання толерування прав людини, гідності й самоцінності усіх членів суспільства виходить сьогодні за рамки відстоювання прав осіб з інвалідністю і стає одним з найбільш обговорюваних у сучасному науково-практичному дискурсі, що висуває нові підвищені вимоги до компетентності майбутніх соціальних працівників.

Аналіз оформлення та змісту дисертаційного дослідження показує, що ступінь репрезентованих в ньому обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій, є достатнім й забезпечується чіткою структурою роботи, що відображає логіку дослідження. За визначену послідовністю

подання матеріалу авторкою у двох розділах розкрито теоретичні основи дослідження підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі. Після кожного розділу дисертації наведено ґрунтовні та змістовні висновки. Дисертація містить також загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження не викликають заперечень. У процесі роботи дисертантка використала різноманітні теоретичні (порівняльний аналіз, узагальнення систематизація педагогічного досвіду), емпіричні (факторний аналіз педагогічних умов, вивчення освітньої документації, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіда, аналіз продуктів творчої діяльності), статистичні методи дослідження, що дозволило їй дійти репрезентативних висновків.

Серед суттєвих умовиводів, що, на нашу думку, свідчать про отримання дисертанткою дійсно нового знання, наголосимо, зокрема, на:

- обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі, що полягають в оптимізації змісту фахової підготовки майбутніх соціальних працівників, використання сучасних педагогічних технологій, що забезпечують формування толерантної взаємодії у сфері освіти, залучення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності в інклюзивному середовищі;

- розкритті значення толерантної взаємодії як основи створення інклюзивного освітнього середовища, уточненні сутності понять „толерантність в інклюзивному середовищі”, „толерантна взаємодія”;

- визначені діагностичного інструментарію оцінки сформованості готовності до толерантної взаємодії в майбутніх соціальних працівників в умовах інклюзивного середовища;

- уdosконаленні змісту та технологій формування толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища у майбутніх соціальних працівників під час професійної підготовки.

Спираючись на аналіз сучасного професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні, вивчення практичного досвіду професійної підготовки фахівців в інклюзивному середовищі ЗВО та базового законодавства щодо інклюзивної освіти, яке регламентує освітню діяльність ЗВО, а також на науково-теоретичний аналіз інновацій вітчизняних та зарубіжних педагогів і науковців у галузі формування толерантності, дисерантка доречно визначає та теоретично обґрунтovanу педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі.

Позитивно слід оцінити розробку схеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища, на якій уточнено єдність визначених умов, а саме: оптимізації змісту фахової підготовки майбутніх соціальних працівників через навчання в інклюзивному освітньому середовищі ЗВО, використання сучасних педагогічних технологій, що забезпечують формування толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища, залучення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності в інклюзивному середовищі.

Слід відзначити, що визначальною особливістю дисертації є її науково-практична спрямованість. Так, вчену оптимізовано навчальні дисципліни фахової підготовки майбутніх соціальних працівників; уведено спецкурс „Основи інклюзії”; упроваджено тематику науково-дослідних робіт, пов’язану з особами з інвалідністю, інклюзією, соціальним супроводом та толерантним ставленням в інклюзивному середовищі, розроблено та апробовано методичне забезпечення обґрутованих нею умов, зокрема, тренінгової програми „Формування толерантної взаємодії у інклюзивному середовищі”, дібрано та адаптовано комплекс діагностичних методик для визначення рівня сформованості у студентів і студенток готовності до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі.

Розроблені матеріали було впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти різних регіонів України, а саме: Інституту соціальних технологій ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, Хмельницького інституту соціальних технологій ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, Карпатського інституту підприємництва ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації, провідні висновки та рекомендації якої мають достатній рівень апробації, їх висвітлено у 31 публікації (з них 29 – одноосібні): 1 колективній монографії, 1 навчально-методичному посібнику у співавторстві, 10 статтях у наукових фахових виданнях України, 2 статтях – у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 17 – у збірниках матеріалів конференцій.

У цілому, високий рівень виконання роботи забезпечено обґрунтованістю, змістовністю, науковою новизною, практичним значенням одержаних результатів, використанням достатньої кількості джерел. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення дослідження не викликають сумніву.

Поставленні в науково-дослідній роботі завдання знайшли своє відображення і розв'язання у тексті дисертації та авторефераті, що є взаємно відповідними. Наукова робота оформлена згідно з усіма чинними в Україні вимогами до кандидатських дисертацій.

Усе зазначене вище дає підстави вважати, що наукова робота О. О. Добровіцької є результатом ґрунтовного соціально-педагогічного дослідження й завершеною науковою працею.

Водночас, дисертаційне дослідження не позбавлене дискусійних моментів, які хочемо висловити у вигляді зауважень і пропозицій.

1. У тексті дослідження бракує ґрунтовного аналізу сутності та складників підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища. Потребує додаткового пояснення

й співвідношення цієї дефініції та наявних у тексті понять «готовність майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища» (наскрізно у тексті розділу 2) та «інклюзивна компетентність» (с. 145).

2. За нашим переконанням, робота концептуально й змістово виграла б, як би авторка приділила більшу увагу характеристиці категорії осіб з особливими освітніми потребами, необхідність врахування права яких на освіту й зумовила впровадження ґрунтованому на толерантному ставленні інклюзивного підходу в Україні та світі. При аналізі тексту дисертації й автореферату складається враження, що ця категорія розуміється авторкою досить обмежено – як особи з інвалідністю, хоча згідно нормативному законодавству України вона є доволі широкою. Так, згідно статті 23-1 Закону України «Про освіту» людина з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади. Тобто до категорії осіб з особливими освітніми потребами можуть підпадати не тільки діти та молодь з інвалідністю, а й внутрішньо переміщенні особи, біженці та особи, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов'янської групи мов) тощо. У роботі бракує відомостей щодо толерантного ставлення до цих груп, не врахований цей аспект і в експериментальній частині дослідження.

3. При розкритті сутності першої умови формування готовності майбутніх соціальних працівників – оптимізація змісту фахової підготовки майбутніх соціальних працівників через навчання в інклюзивному освітньому середовищі ЗВО – дослідниця достатньою мірою не обґрунтувала середовищний аспект оптимізації освітнього контенту, необхідність вдосконалення якого вимагає назва умови.

4. У тексті дисертації є певні стилістичні та змістові неузгодженості. Так,

у п.п. 1.2 на стор.81 зустрічаємо другий напрям аналізу наукових праць, а на стор. 86 – третій напрям, тоді як, перший напрям вище не згадується тощо.

Висловлені зауваження в цілому не знижують теоретичної та практичної значущості роботи.

Є всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота Добровіцької Олени Олександрівни „Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища” є актуальним, самостійним, завершеним науково-педагогічним дослідженням, яке має важливе значення, конкретну теоретичну й практичну цінність для сучасної теорії і методики професійної освіти та за своїм змістом, рівнем новизни й практичного значення отриманих результатів відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (015 – професійна освіта).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу
“Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

Ольга РАССКАЗОВА

Підпись *O.Рассказовой*
Засвідчую
Начальник відділу кадрів *О.*
«06» грудня 2019 рік